Ráduly János

Újabb Oidipusz-mese

Az Oidipusz-történetet elbeszélő novellamese vagy sorsmese tulajdonképpen a klasszikus görög monda továbbélését jelenti a népi hagyományban. Lényege, hogy a mesehős születésekor elhangzó jóslat beteljesedik: "...a hős megöli apját, s anyját feleségül veszi."[1]

A történet eddig közölt magyar változatainak a száma — tudomásunk szerint — mindössze öt: egyetlen kezünkön tehát könnyen megszámolhatók. A negyedik és ötödik változatot 1980-ban közöltük a *Művelődés* hasábjain. Közleményünket akkor azzal a megjegyzéssel zártuk, hogy a mesetípus ritka előfordulása "...bizonyos mértékben a gyűjtők érdektelenségének tudható be."[2]

Íme, most a sorsmese újabb változatával jelentkezhetünk. Nyilván, az elmúlt esztendőkben különös gonddal nyomoztunk utána, s adatközlőinktől — bárminémű anyagot írtunk le — az Oidipusz-történet felől is következetesen érdeklődtünk. Mostani változatunkat 1985 január 13-án rögzítettük a huszonöt esztendős Gábor Csaba cigány mesemondó elmondása alapján, *A megátkozott gyermek* címmel. Gábor Csaba kibédi (Maros megye) származású, az utóbbi években azonban családjával inkább Kolozsváron, illetve Aradon tartózkodik. Vasművességgel, csatornakészítéssel foglalkozik. A családban cigányul beszélnek, de anyanyelvi szinten használja a magyar, illetve a román nyelvet is. Az általa elmondott mese egész hazai magyar folklorisztikánk értékes nyeresége, ugyanis az eddig közölt változatok sorában egyrészt teljességével, másrészt pedig szép nyelvi megformálásával tűnik ki. Íme a szöveg:

Eccer vót hol nem vót, vót egy tót ember. Annak nagy gazdagságja vót. A tót meg vót nősülve, s született nekik egy gyermekük. Mikor megszületett a gyermek, két szarka fenn vót a fán. A ház mellett.

Kimenyen a tót a pajtába, hogy adjon enni a marháknak. Na, hallja eccer, hogy valaki beszél. Hát csodálkozik.

—Ki lehet, hogy ilyenkor beszél, mikor éjjel van? Mikor az én udvaromba máskor még a madár se jöhet bé?

Megnézi, s lássa, hogy két szarka a fán égyik a másikkal beszélget. Azt mondja az öregebbik szarka, az vót háromszázhatvanhat éves. Mondja a másiknak:

—Na hallod, született ennek a tótnak egy fiúgyermeke. De ez a gyermek meg fogja ölni az apját, s az édesanyját el fogja venni feleségnek.

Hát eztet a tót mikor meghallotta, megjedett.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Gondolkozik, reggelig nem aludt, csak mind gondolkozott, hogy mit csináljon a gyermekkel? Reggel, mikor meglett a nap, jött egy stráfszekeres. Ez a stráfszekeres komás vót a tóttal. Jött hézza. Bémenyen a tóthoz, s azt mondja a tótnak:

— Na komám, eljöttem hozzád, te nem keresel fel, már mindjár kétszázkilencvenkilenc éves vagyok, s még fel nem kerestél. Most eljöttem, hogy tartsunk egy vendégséget, azért, hogy találkozhattunk.

Tál, tányér vót elég, de istenes ember kellett vóna, hogy egy kanál levet kapjon. A tót jól megvendégelte a komáját. Mikor ettek-ittak, azt mondta a tót a komájának:

— Hallod, koma, ha te nem segítsz rajtam, velem nagy baj lesz.

— Hát komám, hogyne segítenék én rajtad? Még ha nem lennénk komások, még úgy is segítenék rajtad.

— Nincs semmi baj, s nézd meg, mit hallottam az éjjel, mikor született a fiúgyermekem. Hallottam, hogy a szarkák megátkozták a gyermeket, aki engem meg fog ölni, s az anyját hogy vegye el feleségül. Adjál egy tanácsot.

Azt mondja a komája, hogy:

— Né, a gyermeket elviszem, s nállam a faluban van elég gazdag ember, akinek nincs gyermeke, s azokhoz elviszem, mert elfogadják.

Na jól van, veszi a gyermeket, béteszi a stráfszekérbe, s elindultak, hogy menjenek el. Elindultak útnak. Hát kérem szépen, mikor elmennek, mikor haza ért, bément a korcsmába. Hallja, hogy az emberek zúgolódnak, hogy ebben s ebber az országban született egy gyermek, s meg vót átkozva az a gyermek, hogy az apját meg fogja lőni, s az anyát fogja venni feleségnek.

A tótnak a komája akkor, mikor ezt meghallotta, megjedett. Mit gondolt, mit nem, ő nem viszi sehova a gyermeket. Mert félt, hogy hallotta, az emberek már kitudták, hogy milyen gyermek.

Na, mind gondolkozott, mikor hazament, hogy mit csináljon a gyermekkel, s mit csináljon a gyermekkel. A feleséginek ő nem mondta meg, hogy mi baj van a gyermekkel. Mondta:

— Né, a komám elutazott kevés időre, s a gyermeket elhoztam, tartsuk, amíg hazajő.

Másnap reggel két másik gyermek hajtotta a juhokat ki a legelőre. S béhívja a gazda a két gyermeket. Leülteti az asztalhoz, teszen, hogy falatozzanak, még elévesz egy kicsi bort is, s úgy esznek. Azt mondja nekik:

— Né, itt ez a baj, hogy segítsetek rajtam. Adok nektek mindegyiknek két-két aranysárga pénzt. Ezt a gyermeket elviszitek ki a legelőre, s ástok egy gödört. S oda béteszitek. S mikor béteszitek, senkinek meg ne mondjátok, hogy

mit csináltatok. S amikor jöttök visszafelé, gyertek bé, s mondjátok meg nekem.

Na hát úgy is csináltak a két fiú, megásták a gödört, belétették a gyermeket, bétakarták, s avval elmentek. Mikor jönnek hazafelé, bémennek a gazdához.

— Né — azt mondja a gazda —, jól van fiúk, csak senkinek el ne járjon a szátok.

Avval a fiúk köszöntek s elmentek. Másnap reggel már más gyermekek mentek a juhokkal. S mind oda mentek, arra a helyre, ahol vótak a tegnap a másikok. S mikor oda érnek, hallják, hogy a főd alatt sír valaki gyermekféle. Tanakodnak, hogy mi lehet az? Azt mondja a nagyobbik:

— Hallod, társ?

— Igen, társ.

Azt mondja:

— Gyere, ássunk, mert itt s itt ezen a helyen hallatszik.

Nekifogtak mind a ketten, s kezdtek ásni. Ásnak, ásnak, nem ásnak mélyre, lássák, hogy egy gyermek bé van takarva rongyokba, s ott sírránkozik. Megfogják a gyermeket, s egy-kettőre hazafutnak vele. A nagyobbik gyermek apja gazdag vót. Annak a felesége a gyermeket megförösztötte, tisztába tette, adott neki enni, s nevelték.

Telik, múlik az idő, s nő a gyermek.

Mikor már hét éves vót, ment a juhokkal. Senki nem üsmerte meg a gyermeket.

Na, telik, múlik az idő, még jobban nőtt a gyermek. Minél jobban telt az idő, ő nőtt még jobban. Hát egyszer meghalt az a gyermek, amelyik őtöt a gödörbe megkapta. A gazdag embernek a fia. A gazdag ember kezdett búsulni, s na, bár ez a gyermek maradjon meg neki, akit felnevelt.

Telik, múlik az idő, meghalt a gazdag ember asszonya, maradott a fiú s a növelő apja. Mind mondja neki az apja:

— Meg kéne házasodjál.

Hát a fiú nem veszi számba, nem is törődött a házasodással. Már meg vót öregedve a növelő apja nagyon. Na, most már a fiú tudta, hogy a gazda a növelő apja vót neki. Hogy őtöt csak fölnevelték.

Eccer a fiú fogta magát, ott hagyott mindent, s elment. Ahogy elment, hetedhét országon keresztül, még tíz országgal tovább ment, s elért abba az országba, ahol az édesapja és az édesanyja élt. Na, most már a fiú le vót rongyosodva. A térgyin nem is vót nadrág, a ruhája meg vót vásva. Hallotta, hogy van abba a faluba egy gazdag ember. Ő nem tudta, hogy ez neki édesapja. Elment oda, hogy fogadja fel szógának. Bé is fogadja. Hát telik,

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

múlik az idő, telik, múlik az idő, éccer a gazdasszony belészeretett a fiúba. A gazda ember észre vette magát, hogy valami nincs rendbe, s mind gondolkozott, hogy tegye el a fiút a háztól. Mikor egyszer a fiú lefeküdt az ágyába, tűket rakott, megrakta az ágyat tűkkel, hogy a fiú abba feküdjék belé. Mikor a fiú bé akart fekünni, megérezte, hogy ott mi van, s nem feküdt belé. Sejtette, hogy ezt a gazdája tette, már hibásnak érezte magát. A fiú így megmaradt életbe.

Reggel a gazda bément a kertbe gyümölcsöt szedni. Akkor a fiú bément a házba, a fiókból kivette a pisztolyt, s mikor a gazdája akarta hozni ki a gyümölcsöt, lelőtte. Meghalt a gazda. El is eltemette ott a kertbe a fiú.

Na most már telik, múlik az idő, s elvette a fiú a gazdának a feleségit. Na ha elvette, telik, múlik az idő, sok idő múlva kérdi eccer az asszony a fiútól:

— Hova valósi vagy, hogy te ezt soha meg nem mondtad?

Elkezdi magyarázni neki, hogy:

— Né, hogy jártam, mikor születtem, engem apám eldobott, más növelt fel, s ki tudja, mi lett a szüleimmel, nem üsmertem őköt.

Mikor ezt a felesége meghallotta, kezdett sírni, észrevette magát, hogy az ura az ő fia.

Akkor nem mondott neki semmit ő, nem mondta meg, hogy mér sír, vette magát, s az asszony elment a Küküllőhöz, ahol mélyebb vót a víz, ott szökött belé. De mielőtt belészökött vóna, írt egy papírt az asszony, s a víz martján egy ágra réakasztotta azt a papírt. Fut a fiú, fut oda, meglássa a papírt, leveszi s elolvassa. Hát mit olvasott a papírból? Ezt írta a felesége:

— Azér szöktem belé a vízbe, s azér írtam ezt a papírt, hogy mondják meg annak a fiúnak, aki ott maradott nállam a házba, hogy azér szöktem a vízbe, mer neki én vagyok az anyja. Mer ő meg vót átkozva, hogy az apját lőjje meg, s anyját vegye el feleségnek. S elég buta vótam, hogy én eldobtam vót a fiamot, mer ha nem dobtam vóna el, nem lett vóna ez a baj.

Hát mikor elolvasta ezt a fiú, kezdett sírni, kezdett búsulni. Ott hagyta az egész vagyont, s elment hetedhét országra, még öt országgal is tovább.

Osztán ott, abba az országba lett belőlle egy nagy gazdag ember. Megházasodott az ország leggazdagabb leányával. Osztán lett családja, megvénült ő is, s még lehet, hogy máig élnek, ha meg nem hóttak.

Az adatközlő a mesét 7-8 éves gyermekként hallotta először Kibéden, az akkor közel száz esztendős Herceg Lajitól. Herceg Laji a kibédi cigánykö-zösség neves mesemondója volt, aki esténként magyar, illetve cigány mesékkel szórakoztatta az összeverődött — főleg szomszédbeli — társaságot. Gábor Csaba jórészt a tőle tanult meséket, történeteket adja most tovább mesehallgató közönségének. Mert abban a közösségben, amelyhez Gábor Csaba is

tartozik, a mesemondás szokása nem avult el. Így *A megátkozott gyermek* című meséje még mostanában is gyakran elhangzik, sőt, a mesemondó kolozsvári, illetve aradi környezetben is előadta. A mese tehát Gábor Csaba mesekészletének aktív darabja.

Ha most a mesét odahelyezzük az eddig megjelent változatok mellé, akkor azt látjuk, hogy Gábor Csaba meséje nagy vonalakban az ugyancsak kibédi Gábor Gábortól lejegyzett és a *Művelődés*ben közölt meseváltozathoz áll a legközelebb. Gábor Gábor annak idején *A beteljesült átok* címen mondta el a mesét, de utalt arra, hogy a családban "a tót meséjeként" is emlegették, mivel a mese egyik hőse a vándortót. A tót ember alakja Gábor Csaba szövegében is megtalálható, de eltérő szerepkörben: itt a születendő gyermek apjaként fordul elő. Társadalmi helyzete is más: "nagy gazdagságja vót", azaz gazdag ember. Ő az, aki a cselekmény során később áldozattá válik.

A további egybevetés megkönnyítéséért Gábor Gábor meséjét I. változatként, Gábor Csaba szövegét II. változatként fogjuk emlegetni.

Az I. változatban a szállást kérő tót három galamb beszélgetéséből szerez tudomást a sorstragédiáról, a II. változatban viszont maga a gazda (a fiú apja) érti meg két szarka beszélgetését: az öregebbik szarka háromszázhatvanhat éves.

Az I. változatban a vándortót elkéri a gyermeket, majd a mezőn "...egy patkánytúrást kitúrt, béásott térgyig, s oda belétette." A II. változatban a "stráfszekeres" viszi el a gyermeket, majd a kocsmában megtudja, hogy mások is tudomást szereztek a megátkozott gyermekről. Nem ő vállalkozik a gyermek elpusztítására, hanem két juhot őrző bojtárt bíz meg a gyermek elásásával. Érdekes módon, a gyermek megtalálásának körülményeit mind a két szöveg egyformán beszéli el.

Még szembetűnőbb eltérésekkel találkozunk, ha a legénnyé cseperedett fiú sorsára figyelünk. Az I. változatban a fiú "bótos legény" lesz, meggazdagszik, majd felfogad egy idegen szőlőpásztort (éppen az édesapját), akit aztán viaskodás közben karddal megöl. A II. változatban a fiú "ott hagyott mindent", s eljutott abba az országba, ahol "az édesanyja és az édesapja élt." Itt egykori szülei felfogadják "szógának". A gazdasszonya (anyja) beleszeret a fiúba: erről a fiú is tudomást szerez. Az őt elpusztítani akaró gazdát (apját) a gyümölcsöskertben lelövi. Az I. változatban a fiú bujdosás közben jut el édesanyja falujába, ahol feleségül veszi az özvegyen maradt "ügyes asszonyt".

A befejező epizódok is jelentős eltérést mutatnak. Az I. változatban a feleség — miközben elmondatja férjével élete fordulását — a fiú tudomására

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

hozza, hogy ő tulajdonképpen az édesanyja. Majd elbujdosik, mert "az átok bétőtt". Itt a történet véget is ér. A II. változatban a feleség — miután felismeri férjében egykori fiát — öngyilkosságra gondol: kimegy a Küküllőre, ahol "egy papírt ír, ágra akasztja". A fiú ebből a "papírból" tudja meg felesége pusztulásának valódi okát. A történet azonban ezzel még nem ér véget: a fiú elmegy "hetedhét országon, még öt országgal tovább". Meggazdagszik, megházasodik, családot alapít, s "még lehet, hogy mindig élnek, ha meg nem hóttak". Ez a befejezés mesésebb: a varázsmesékből jól ismert megoldásokhoz hasonlatos, amelyekben — a mesei igazságszolgáltatásnak megfelelően — a hős végül is diadalmaskodik.

Az egybevetésből láthatjuk, hogy egy olyan kis közösségben is, mint amilyen a kibédi cigányközösség, élhettek és élhetnek a mesetípusnak eléggé eltérő változatai. Ezen túlmenően pedig újból bebizonyosodott, hogy mesemondó cigányaink emlékezetében jelentős folklórértékek őrződtek meg. Ezeknek az értékeknek a rögzítése halaszthatatlan feladatunkká vált. Egész folklorisztikánk ügyét szolgáljuk vele.

JEGYZETEK

1. Nagy Ilona: *Oedipus*. In. *Magyar Néprajzi Lexikon*. IV.Bp. 1981. 77.
2. Ráduly János: *Az Oidipusz-mese Kibéden*. In.: Művelődés, XXXIII (1980). XII. sz. 34-36.
3. Stráfszekér: nagyobb terhek szállítására szolgáló széles, lapos rakfelületű kocsi illetve szekér.
4. Ráduly, i.m. 34-36.